

ТЕОРЕТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ ПЕДАГОГІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЗА ДАНИМИ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті подано результати теоретичного дослідження проблеми ціннісного ставлення студентів вищих навчальних закладів до фізичної культури.

Ключові слова: ціннісне ставлення, фізична культура, студенти вищих навчальних закладів.

Актуальність. Особливе місце в системі освіти належить студентській молоді, яка навчається у вищих педагогічних закладах і професійна діяльність якої в найближчому майбутньому буде безпосередньо пов'язана з вихованням і розвитком молодого покоління у загальноосвітніх навчальних закладах.

Концептуальні положення щодо змісту та організації вищої педагогічної освіти базуються на засадах Законів України “Про освіту” (1991), “Про вищу освіту” (2001), Національної доктрини розвитку освіти в Україні (2002). Закони України “Про фізичну культуру і спорт” (1993), Цільова комплексна програма “Фізичне виховання – здоров'я нації” (1998), Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту (2004), Державна програма розвитку фізичної культури і спорту на 2007-2011 рр. (2008) дають змогу переосмислити цінності фізичної культури студентів, у новому аспекті розглянути її освітні, виховні, розвивальні й оздоровчі функції.

Проблеми фізичного виховання молодого покоління набули висвітлення в працях Н. Денисенко (формування свідомого ставлення до здоров'я, організація рухового режиму), В. Кайносова, Н. Хоменко (формування потреби у фізичному вдосконаленні), Б. Ведмеденка, Ю. Железняка, В. Назарова (виховання звички до систематичних занять фізкультурою і спортом), І. Аулика, В. Григоренко, С. Євсеева, С. Пустрова, В. Силуянова (позитивне ставлення до занять фізичною культурою), Є. Щербакова (розвиток інтересу до спортивно-фізкультурної діяльності), М. Солопчука (виховання потреби у фізичному вдосконаленні), С. Омельченко (виховання прагнення до здорового способу життя).

Питання залучення студентів до фізичної культури стали предметом наукових досліджень Г. Балахнічова, Н. Голівої, О. Дрозда, Т. Книш, Ю. Кобякова, К. Кратвіша, А. Ляховича, О. Нечипорука, С. Пустрова, Л. Сущенко та ін. Однак автори зосереджують основну увагу на суто фізичному розвитку студентської молоді, залишаючи поза увагою засоби формування у неї відповідних цінностей як регуляторів поведінки, важливих складників професійно-педагогічної підготовки майбутнього вчителя будь-якої спеціальності.

Звернення до реалій сьогодення засвідчує, що в останні роки спостерігається неухильне зниження рівня здоров'я студентської молоді, на стан якої впливають не лише соціогенні та екологічні фактори, а й низька рухова активність, недостатнє усвідомлення пріоритетів здорового способу життя та цінностей фізичної культури.

Загострення соціально-економічної ситуації, втрата культуро-відповідних способів регулювання відносин суспільства та особистості глибоко позначається на молодому поколінні, спричинює формування у нього неоднозначних

настановлень і переконань, негативноє соціальний розвиток. Занепокоєння викликають факти байдужого або й упередженого ставлення молоді до реалій сьогодення, визначення пріоритетів майбутнього самостійного життя, серед яких домінують матеріальні чинники, перебільшений індивідуалізм: спостерігається втрата ідеалів, молодіжний песимізм, розгубленість. Усе це відбувається на тлі погіршення загального здоров'я нації. За останні 10 років з'явилися нові захворювання – синдром хронічної втоми і синдром дисбалансу з навколишнім середовищем, що виникають у результаті нескінченних стресів, конфліктних ситуацій, постійного емоційного перевантаження, екстремальних умов нашої дійсності, складної криміногенної ситуації.

Аналіз результатів дослідження. Проблема формування ціннісного ставлення до фізичної культури має тривалу історію, коріння якої сягають античності. Біля джерел формування світоглядної думки про важливість фізичної культури у життєдіяльності людини стояли давньогрецькі філософи Фалес, Геракліт, Демокріт, Платон, Аристотель, Гіпократ та ін.

Перебуваючи під безпосереднім впливом грецької філософії і природничо-наукової думки епохи еллінізму, римська антична філософія (Лукрецій Кар, Клавдій Гален) систематизувала й узагальнила знання стародавніх греків, збагатила їх новими ідеями. Так, в одному з трактатів Галена знаходимо думку про те, що кожен член суспільства може зберегти своє здоров'я, якщо буде вести відповідний спосіб життя, не допускати шкідливих звичок, займатися фізичними вправами [5, с.552-553].

Аналіз робіт епохи Відродження свідчить про те, що мислителі та філософи відстоювали необхідність широкого використання педагогічних здобутків античної культури, зокрема й тих, які стосуються формування особистості на засадах фізичного вдосконалення. Цей період пов'язаний із світоглядною революцією, переоцінкою системи цінностей. Пріоритетного значення набувають ідеї гуманізму й висунення людини та її життя на рівень найвищої цінності суспільства. Це зумовило виникнення нового підходу до змісту освіти і виховання молодого покоління, де одне з пріоритетних місць відводилося фізичному розвитку особистості, зміцненню її здоров'я.

На важливості формування в молодого покоління свідомого ставлення до власного здоров'я, прагнення до фізичного вдосконалення наголошував Я.Коменський [4]. Чеський педагог розглядав людину як гармонійну цілісність душі й тіла, що відображає взаємообумовленість її психічного і соматичного здоров'я [4], особливо акцентував на необхідності раціонального розподілу денної праці та відпочинку, який має включати ігри, бесіди, жарти, музичні заняття, а також передбачати різноманітну фізичну діяльність і помірне харчування.

Окремий напрям у розвитку та формуванні особистості у давньоруський період становило військово-фізичне виховання, яке передбачало максимальне наближення людини до природи. Молодь, котра досягла повноліття, об'єднувалась у самостійні статевовікові групи – парубочі й дівочі громади, де проходило становлення й змужніння юнаків і дівчат. У парубочих громадах високо поцінювалась сила, сміливість, бійцівські якості, кмітливість [6, с.35-44]. Серед основних засобів реалізації фізичного виховання у той час слід назвати: народні ігри та забави, народні та бойові танці, національні види боротьби, фізичні вправи змагального характеру (герці, дужання, ристалища), військові походи, полювання [6, с.43].

У Січі існувала спеціальна система, що увібрала в себе ідейно-моральні, емоційно-естетичні, психолого-педагогічні надбання наших предків від часів

трипільської культури. Всебічно розвинені, козаки блискуче володіли в бою не лише різними видами зброї, а й власним тілом. Постійно займаючись фізичним самовдосконаленням, вони оволодівали специфічними дихальними вправами, що свідчить про невичерпні можливості людського організму.

У багатьох роботах того періоду міститься опис ігор з м'ячем. Такі ігри сприяли зміцненню тіла, м'язів, розвитку окоміру. П.Понятенко, наприклад, описав гру з м'ячем під назвою "Мета", в яку дуже любили грати селянські діти в різних куточках України. Етнограф П.Чубинський "зарєстрував" гру "Гилка", в основі якої також були дії з м'ячем [8, с. 44-45]. Аналогічні записи трапляються в Ф.Коломийченка, котрий подає цікавий варіант цієї гри, що активно функціонує на Чернігівщині [3, с. 129-130]. Традиційні спортивні розваги Переяславського повіту набули досить широкого й конкретного аналізу в публікаціях С.Ісаєвича. Скажімо, до вже зазначених ігор з м'ячем він додає ще такі їх різновиди, як "Гилка проста", "Гилка складна", "Гилка маткова" [1, с. 458-460].

Серед сучасних дослідників, які займаються вивченням цих питань, слід назвати С.Килимника, І.Ковпака, Є.Пристапу, В.Пилата, А.Цюся, В.Заваського та ін. Аналіз їхніх робіт засвідчує, що на ранніх етапах свого становлення фізичне виховання відображало особливості життя українського народу і включало:

- фізичні вправи, ігри та розваги, пов'язані з полюванням, ловлею звірів, риби. Це вправи й ігри, що імітують стрільбу з лука, метання каміння в ціль і на дальність, накидання аркана на дикого коня, метання списа у ведмедя, наздоганяння й ловлю дикого коня, поєдинок з биком;
- фізичні вправи та ігри, що відтворюють працю та підготовку до неї. Це рухливі ігри "Мак", "Огірочки", "Ой, ми нивку оремо", "Посію я льон, просо", "Гречка", "Коваль", "Печу хліб" та ін.;
- фізичні вправи, спрямовані на підготовку до військових дій: їзда верхи на конях, веслування на човнах, перехід через яр чи річку по стовбуру дерева, переховування на дні річки за допомогою очеретини, стрільба з лука в ціль, метання сокири, фехтування, вправи з м'ячем, плавання, володіння шаблею, рукопашна боротьба, двобій представників ворогуючих сторін, стрільба з лука на скаку коня;
- фізичні вправи та ігри, пов'язані з обрядами й святами народного календаря: Русалії, Коляди, Веснянки, Купала. Вони включали танці, гепання, стрибки через вогонь у холодну воду, рухи тварин;
- загартування повітрям, водою, землею, дотримання посту, тривале перебування на спеці й холоді, психофізична підготовка із застосуванням вправ на виховання сміливості, витривалості, хоробрості, вміння переносити голод, спрагу, спеку [2, с.109-114].

Отже, можна твердити, що переважна більшість дослідників, котрі зверталися до вивчення того періоду, основним засобом фізичного розвитку особистості називають народні ігри й забави. Вони були не лише формою проведення дозвілля й розваг, а й засобом формування духовних і фізичних якостей: стриманості, кмітливості, наполегливості, організованості. Завдяки рухливим іграм розвивалася сила, спритність, швидкість, витривалість, гнучкість тощо. Звернення до багатого досвіду й національних традицій застосування фізичних вправ дозволяє простежити не лише зміст та основні напрями структури національного фізичного виховання, а й творчо використовувати певний досвід, поповнюючи засоби фізичного виховання прогресивними елементами народної системи фізичної підготовки.

Основоположник системи фізичного виховання П.Лесгафт наголошував на можливості використання фізичних вправ для розвитку людини. Застосовуючи термін “фізична освіта”, він розумів під ним увесь процес формування особистості, у тому числі й спеціально організований процес, що включає систему фізичних вправ та інші спеціальні засоби.

Дослідник І.Сікорський звертав особливу увагу на рухливі дитячі ігри, підкреслюючи, наскільки важливо тренувати в дитині репродукцію вражень. Доросла людина, зазначав він, може чітко й ясно відтворити подумки будь-яке враження, пережите раніше. Дитині цей процес стає доступним не скоро. Лише з часом дитяча пам'ять починає утримувати враження, але тільки за умови їх постійного повторення. Без цього дитина назавжди забуває те, що бачила й чула. Це засвідчує, що відтворення вражень тісно пов'язане з частотою їх повторного сприйняття. Багато ігор і розраховані саме на те, щоб стимулювати процес відтворення, постійно підтримувати у зростаючій особистості спалах думки.

На початку ХХ ст. на теренах України набувають поширення різноманітні спортивні організації й товариства. Їх робота спрямовувалася на пропаганду традицій української національної фізичної культури, залучення шкільної та студентської молоді до рухових вправ як важливої передумови належного її розвитку. Наприклад, у Статуті створеного у 1922 році в Львові Союзу українських спортивних гуртків студентів середніх шкіл зазначалося: “Метою товариства є всестороннє плекання спорту і руханки і з тим здоров'я, щоби тим робом причинитися до духовного відродження та фізичного виховання й вдосконалення молоді”.

Чималий внесок у розвиток проблеми фізичного здоров'я молодого покоління зробив вітчизняний педагог В.Сухомлинський. У його творах, що містять ґрунтовні й різнобічні думки щодо виховання й навчання дітей, вагоме місце посідають питання формування основ фізичної культури. Так, працюючи над сукупністю виховання, він зазначав, що “духовне життя дитини, її інтелектуальний розвиток, мислення, пам'ять, увага, почуття, воля – великою мірою залежать від “гри” її фізичних сил. Слаба, квола, нездорова, схильна до хвороб дитина на уроці швидко втомлюється, згасають її очі, стають млявими рухи”.

Велике значення у фізичному розвитку особистості В.Сухомлинський надавав самовихованню, яке, на його переконання, має ґрунтуватися на усвідомленні сутності фізкультурно-спортивної діяльності, розумінні необхідності залучення до неї. “Тільки за цієї умови людина може зрозуміти смисл фізичної культури, відчути повноту своїх сил, пізнати залежність здорового духу від здорового тіла, вміти спрямовувати свої духовні сили на зміцнення сил фізичних” [7, с. 618-619]. Самовиховання має спрямовуватися на формування сталого прагнення до оволодіння певними знаннями, вироблення відповідних рис і якостей, переведення учня з позиції об'єкта виховного впливу у позицію активного суб'єкта фізкультурної діяльності [7].

Висуваючи вимоги до фізичного розвитку учнів, В.Сухомлинський був свідомий того, що така педагогічна діяльність вимагає певного підґрунтя. Таким підґрунтям, на його переконання, має бути глибоке знання і розуміння закономірностей фізичного й психічного розвитку дітей. Щоб успішно виховувати, треба знати задатки, нахили, здібності, інтереси кожного учня. Знання та розуміння вікових та індивідуальних особливостей дітей мають бути не самоціллю, а основою для визначення та застосування найефективніших засобів педагогічного впливу, активного співробітництва вихователя й вихованця. А для того, “щоб знайти шлях до дитячого серця, вчитель мусить бути другом дитини, радіти разом з нею і ділити

її злигодні, по-справжньому вболівати за її долю”. На його думку, “довіру дитини до вихователя можна порівняти з тонким, ледве чутним звучанням струни, коли рука музиканта торкається інструмента... Образно кажучи, в кожному дитячому серці є ніжні чутливі струни, настроєні на сприймання життєрадісної, світлої музики – дитячих радощів, творчої праці, дружби...”.

Сучасна система фізичного виховання у своїй сутності орієнтується на фізичне й духовне вдосконалення особистості і полягає у підвищенні рівня її фізичної підготовки, розширенні морально-вольових потенцій. Ці питання знайшли підтримку на державному рівні. Сьогодні існує низка документів, що не лише проголошують важливість таких ідей, а й містять конкретні заходи щодо їх реалізації. Положення про важливість залучення людини до фізичної культури відображені в Конституції України, де життя та здоров'я людини утверджуються як найвищі соціальні цінності, за забезпечення яких держава несе відповідальність.

Загальні правові, соціальні, економічні та організаційні основи фізичної культури визначені Законом України “Про фізичну культуру і спорт” (1993 р.), де, зокрема, зазначається, що фізична культура – це “складова загальної культури суспільства, спрямована на зміцнення здоров'я, розвиток фізичних, морально-вольових та інтелектуальних здібностей людини з метою формування її особистості”, важливий засіб “підвищення соціальної і трудової активності людей, задоволення їхніх моральних, естетичних та творчих запитів, життєво важливої потреби взаємного спілкування, розвитку дружніх стосунків”.

Сьогодні одним із основних завдань у сфері фізичної культури і спорту в Україні є постійне підвищення рівня здоров'я, фізичного та духовного розвитку населення, а показниками належного стану відповідно до цього виступають “рівень здоров'я і фізичного розвитку різних верств населення; ступінь використання фізичної культури в різних сферах діяльності, рівень розвитку системи фізичного виховання, самодіяльного масового спорту; ... рівень забезпеченості кваліфікованими кадрами, спорудами, майном”.

Національна доктрина розвитку освіти до пріоритетних завдань цієї галузі відносить “виховання людини в дусі відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності”. У розділі “Освіта і фізичне виховання – основа для забезпечення здоров'я громадян” відзначається, що “в усіх ланках системи освіти шляхом використання засобів фізичного виховання та фізкультурно-оздоровчої роботи закладаються основи для забезпечення розвитку фізичного, психічного, соціального та духовного здоров'я кожного члена суспільства”. Передумовою цього є той факт, що “фізичне виховання як невід'ємна складова освіти забезпечує можливість набуття кожною людиною певних науково обґрунтованих знань про здоров'я і засоби його зміцнення, про шляхи і методи протидії хворобам, про методики досягнення високої працездатності та тривалої творчої активності”. З метою розв'язання цих завдань утверджується необхідність вдосконалення фізичної та психологічної підготовки молодого покоління до активного життя і професійної діяльності на принципах, що забезпечують оздоровчу спрямованість та індивідуальність підходів; активізації використання різноманітних форм рухової активності та інших засобів фізичного вдосконалення; наголошується на тому, що “держава забезпечує розвиток масового спорту як важливої складової виховання молоді”.

Завдання й основні напрями фізичного виховання відображені у цільовій комплексній програмі “Фізичне виховання – здоров'я нації”, що спрямована на забезпечення гармонійного розвитку особистості, її фізичну підготовку,

зміцнення здоров'я засобами фізичної культури. Необхідність запровадження такої програми зумовлена тим, що сьогодні в Україні майже 90% дітей, учнів і студентської молоді мають відхилення у здоров'ї, понад 50% – незадовільну фізичну підготовку. Тому програма визначає фізичне виховання у навчально-виховній сфері як складову загальної освіти, котра “має закласти основи забезпечення та розвитку фізичного й морального здоров'я, комплексного підходу до формування розумових і фізичних якостей особистості, вдосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя і професійної діяльності на принципах індивідуального підходу, пріоритету оздоровчої спрямованості, широкого використання різноманітних засобів і форм фізичного вдосконалення, безперервність цього процесу тощо”.

До пошуку шляхів ефективного розв'язання завдань із фізичного виховання молодого покоління звертаються науковці і вчителі-практики. Так, деякі аспекти виховання у школярів звички до систематичних занять фізкультурою і спортом вивчалися Б.Ведмеденком, Ю.Железняком, В.Назаровим; питання розвитку в учнів загальноосвітньої школи інтересу до спортивно-фізкультурної діяльності висвітлюються у працях В.Касаткіна, Т.Круцевича, Є.Щербакова. Виховання потреби у фізичному вдосконаленні юнаків допризтивного віку стало предметом наукових зацікавлень М.Солопчука; педагогічні умови виховання в старшокласників прагнення до здорового способу життя розкриваються А.Власовим.

Звернення до наукових джерел показує, що неувагу молоді до свого здоров'я і фізичного розвитку фахівці пояснюють, по-перше, хибними поглядами на фізичну культуру, її суспільну й особистісну цінність; по-друге, недостатньою пропагандою засобів масової інформації, органів охорони здоров'я; по-третє, у структурі ціннісних орієнтацій цінності здоров'я, фізичних якостей, рухових навичок і вмінь, краси людського тіла значно поступаються культурним, моральним та іншим цінностям; по-четверте, недостатністю знань, які виступають основою переконань, про роль фізичної культури у формуванні особистості. Це потребує особливої уваги до проблеми піднесення фізичної культури на рівень особистісного поцінування. Водночас не можна не зважати на той факт, що розвиток зростаючої особистості, формування її духовності й культури життєдіяльності буде дійовим за умов, коли вихованими будуть дорослі, які оточують дитину, насамперед учителя.

Дослідники В.Елерг та С.Гіллонс розробили програму “Outward Bound”, спрямовану на розвиток і формування “Я-концепції” особистості засобами фізичної активності. Ця мета реалізується через залучення дітей і молоді до участі у волейболі та аеробіці. Остання проводиться у двох напрямках. Перший з них передбачає акцентацію на змагальності та індивідуалізації фізкультурної діяльності, другий – орієнтований на взаємодію з партнером.

У дослідженнях багатьох авторів (А.Дзюбалов, Б.Куланін, А.Межяліте) простежується тенденція посилення освітньої спрямованості у змісті програм з фізичного виховання у вищій школі. В цьому вони вбачають можливість залучення учнів до самостійних форм фізичної культури, підвищення мотивації, зацікавленості студентів заняттями фізичними вправами. На думку Н.Рибачук, розвиток і формування особистості у сфері фізичної культури можливі лише за умов гуманізації процесу фізичного виховання у вузі. Гуманізація, на переконання дослідниці, зумовлена сучасними вимогами, що впливають із таких негативних явищ сьогодення, як поширення насильства, посилення агресії в молодіжному середовищі, а її реалізація ґрунтується на дотриманні певних педагогічних умов: поєднанні фізичної культури з особистісними інтересами

студентів, формування ставлення до людини як до найвищої цінності суспільства та ін. На основі цього робиться висновок, що фізична культура спрямована на те, щоб розвивати цілісну особистість, гармонізувати її духовні та фізичні сили, активізувати готовність до повноцінної реалізації власних сутнісних сил.

Висновки

Аналіз спеціальної літератури засвідчує, що в останні роки фахівці все більше схиляються до думки про необхідність упровадження планомірного переходу від обов'язкових форм до процесу фізичного й інтелектуального самовдосконалення студентів. Такий шлях обумовлює посилення освітньої і методичної спрямованості педагогічного процесу, забезпечує опанування студентами фізкультурних знань, які дозволяли б їм самостійно здійснювати фізкультурно-спортивну діяльність. У зв'язку з цим стає очевидним, що освітній процес має якнайтісніше поєднуватися з цілеспрямованим вихованням мотивації, інтересу та ціннісного ставлення до фізичної культури, стану особистісного здоров'я студентів. Саме фізкультурне виховання набуває статусу важливого засобу цілеспрямованого формування особистості, мета якого полягає у прилученні людей до духовних і матеріальних цінностей фізичної культури.

Підсумовуючи викладене, можна твердити, що проблема залучення дітей та молоді до фізичної культури набула досить широкого висвітлення в науковій літературі. Проте й досі деякі її аспекти не набули ґрунтовного дослідження, що утруднює розв'язання завдань, які висувають сьогодні щодо формування і розвитку особистості, залучення її до усвідомленого вибору здорового способу життя, фізичного самовдосконалення, активної діяльності у цьому напрямі, тобто перетворення фізичної культури на особистісну цінність.

Список використаних джерел:

1. Исаевич С.Н. Малорусские народные игры окрестностей Переяслава / С.Н. Исаевич // Киевская старина. — 1887. — № 5-7. — С.441-486.
2. Ковпак І.П. Особливості розвитку фізичної культури в Україні / І.П. Ковпак // Традиції фізичної культури в Україні : зб. наук. статей / за заг. ред. С.В. Кириленко, В.А. Старкова, А.В. Цюся. — К.: ІЗМН, 1997. — С.109-114.
3. Коломийченко Ф. Сільські забави в Чернігівщині / Ф. Коломийченко // Матеріали до української етнології. — Львів, 1918. — Т.18. — С.123-141.
4. Коменский Я.А. Великая дидактика / Я.А. Коменский // Избр. пед. соч.: в 2 т. — М.: Педагогика, 1982. — Т.1. — 652 с.
5. Петров Б.Д. Гален Клавдий / Б.Д. Петров // БМЭ. — 3-е изд. — М., 1976. — Т.4. — С.552-553.
6. Приступа Є.Н. Зміст і форма військово-фізичної підготовки в Україні (з найдавніших часів до XIII ст.) / Є.Н. Приступа, Я.В. Тимчак, Л.О. Мазур // Традиції фізичної культури в Україні : зб. наук. статей / за заг. ред. С.В. Кириленко, В.А. Старкова, А.В. Цюся. — К.: ІЗМН, 1997. — С.35-44.
7. Сухомлинський В.О. Вибрані твори в 5 т / В.О. Сухомлинський. — К.: Рад.школа, 1976. — Т.2. — С. 618-619.
8. Чубинский П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в западно-русский край, снаряженной Императорским русским географическим обществом : в 7 т. / П. Чубинский. — СПб., 1877. — Т.4. — 716 с.

This article presents the results of theoretical study on the value attitude of university students in physical education.

Key words: value ratio, physical education, students in higher education.

Отримано: 25.10.2010